

VLOGA INDOK CENTRA KOT OSREDNJEGA INFORMACIJSKEGA ČLENA PRI POSREDOVANJU, UREJANJU IN GENERIRANJU SEKUNDARNIH INFORMACIJ

mag. Tomaž Bartol, Centralna biotehniška knjižnica,
Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani

UDK 002.6:659.25

Povzetek

Prispevek kaže kompleksnost vloge sodobnih knjižnic in informacijskih centrov v razmerah hitre rasti števila informacij, informacijskih tehnologij in informacijskih potreb. Informacijski strokovnjaki ostajajo neizogiben člen med uporabniki, informacijskimi mediji in viri. Vedno bolj sodelujejo tudi pri seznanjanju uporabnikov z novimi tehnologijami. Posredovanje informacij, čepravno pomembno, je zgolj posledica predhodnega urejanja in generiranja informacij, kar je še ena pomembna razsežnost dela informacijskih strokovnjakov. Le-ti lahko vplivajo tudi na izboljšano informacijsko vrednost tiskanih virov, tako da uredništvom predlagajo izboljšavo uredniškega dela.

UDC 002.6:659.25

Summary

The article shows the complexity of roles of modern libraries or information centers in circumstances of growing amount of information, information technologies and information needs. Information professionals remain indispensable link between end-users, information media and sources. They are also increasingly involved in conveying new technologies to the end-users. Information dissemination, however important, is only a result of anterior organizing and generating information which is another important function of information professionals. They may by encouraging better editing also improve information value of published material.

BARTOL, mag. Tomaž: The Role of Information (INDOC) Centre as of Principal Information Link in Disseminating, Organizing and Generating Secondary Information. Knjižnica, Ljubljana, 36 (1992) 2, 97-104

1. Uvod

Modrovanje o geometrični rasti količine informacij oz. informacijskih virov je postalo že skoraj kliše, ki se mu ne more izogniti noben strokovni pogovor med knjižničarji, dokumentalisti ali informatiki. Entropični procesi so značilnost skoraj vseh človekovih dejavnosti ob koncu našega stoletja, a imajo informacijski strokovnjaki "žal" to nalogo, da te procese amortizirajo in kanalizirajo v obvladljiv sistem, kar pa ni vedno lahko. Sama informatika se tem procesom prilagaja tudi tako, da se specializira za reševanje določenih segmentov informacijskih problemov, kar je zahtevna naloga, saj je treba znati probleme za uspešno in predvsem ažurno razreševanje anticipirati in poskrbeti za temu primerno metodologijo.

Razvoj informatike se neločljivo prepleta z razvojem družbe in ga posredno tudi usmerja. Zaradi mnogih novih zakonitosti so pri strokovnjakih, ki delajo na informacijskih področjih, potrebe po znanstvenem raziskovanju vedno izrazitejše, vedno višja pa je tudi njihova izobrazbena struktura. Možnosti za tako delo ne manjka, a se strokovnjaki v tem primeru izpostavljajo konfliktnim stanjem, saj ponekod še zmeraj naletijo na nerazumevanje v lastnem okolju, ki jih je najelo z namenom, da bi čimbolje opravljali servisne dejavnosti na področju informatike, teorijo pa naj bi prepustili drugim disciplinam.

Delo informacijskih centrov je vedno bolj razgibano in zahtevno, hkrati pa tudi bolj konfliktno, ker se ti centri le s težavo izvijajo iz svoje nekoč zgolj uslužnostne faze in si morajo šele pridobiti položaj in ugled, ki jim gre.

V svojem prispevku bi radi prikazali kompleksno vlogo, ki jo imajo informacijski centri pri prenosu informacij strokovnjakom. Ta vloga ni toliko v pasivnem nujenju informacijskih virov, pač pa v aktivnem generiranju, ki sega od selekcije in interpretacije obstoječih virov do lastnega kreiranja le-teh.

Knjižničnih informacijskih dejavnosti ne bomo ločevali strogo na knjižnične in INDOK dejavnosti, ker se po našem mnenju njihovo delo dokaj prepleta, poudarili pa bomo tisti način posredovanja informacij, ki se omejuje predvsem na sekundarne vire, torej tiste, ki so sad predhodne analitično-sintetične obdelave dokumentov. V našem besedilu se izraza INDOK center oz. informacijski center pojavljata sinonimno, prav tako v teh centrih delujoče strokovnjake sinonimno poimenujemo z izrazi dokumentalist, informatik, informacijski strokovnjak in informacijski posrednik.

2. Indok (ali) in knjižnica

Knjižnice so tradicionalni in zgodovinski viri primarnih informacij. Edini sekundarni vir so bili dolgo le spiski knjig. Šele v 19. stol. se je začela sistematična bibliografska klasifikacija tiskanega materiala. V drugi polovici 20. stol. je prišlo do hitrega razvoja sekundarnih virov. Načini hranjenja sekundarnih informacij pa so se še zlasti in izjemno hitro razvili z vpeljavo računalniških tehnologij. Računalnik je postal idealno sredstvo za sistematično hranjenje in iskanje virov s pomočjo določenih ključev in klasifikacij.

Še pred množično uvedbo računalnikov v delo knjižnic je prišlo do delitve knjižnično-informacijskih dejavnosti na klasično bibliotekarsko dejavnost, katere namen je bil predvsem hranjenje primarnih virov, navadno v obliki monografij in periodičnih publikacij ter na informacijsko-dokumentacijsko-komunikacijsko (INDOK) dejavnost, ki naj bi skrbela predvsem za sekundarno informiranje.

Ker se tudi sama informatika kot znanstvena veda že cepi na različne poddiscipline, ki se vedno bolj specializirajo, taka delitev nemara ni več primerna. Delitev na knjižnično in INDOK dejavnost je še zlasti problematična v slovenskem prostoru, saj z nekaj izjemami skoraj nimamo velikih, strokovno specializiranih informacijskih centrov, katerih delo bi bilo vsebinsko in organizacijsko ločeno od knjižnice.

V razmerah relativno majhnih specialnih in visokošolskih knjižnic, ki so za svoje področje edine v Sloveniji, se informacijska dejavnost ne more prav uveljaviti, saj mnogokrat majhno število zaposlenih v knjižnici preprečuje tako specializacijo, vlogo informatika-dokumentalista pa navadno prevzame vodja knjižnice, ki je obremenjen še z vsemi ostalimi dejavnostmi.

Če pa bo knjižnica hotela ostati osnovno ogrodje razvoja znanosti, bo morala bistveno več energije nameniti prav informacijskim dejavnostim in to tistim, ki bodo strokovnjake oz. znanstvenike na najbolj optimalen način seznanjale s svetovnimi dosežki v njihovi stroki. Izjemen razvoj novih načinov hranjenja in prenosa informacij bo tudi stalno zmanjševal navezavo bibliotekarja na knjige in se bo le-ta vedno bolj ukvarjal z lociranjem dokumentov in z njihovim premeščanjem z mesta, kjer so, na mesta, kjer jih potrebujejo, saj najpomembnejša značilnost novih tehnologij ni le racionalizirano hranjenje podtkov, pač pa tudi njihov prenos. Linijske (online) podatkovne zbirke, kompaktni diski (CD-ROM) in linijski katalogi so torej tudi in predvsem komunikacijske tehnologije (1).

3. Posredovanje informacij

Tradicionalna vloga knjižničarjev je bila pomagati izraziti uporabnikom njihove informacijske potrebe, da bi lahko dobili relevantne primarne informacije znotraj obstoječih knjižničnih struktur (2). Čeprav se vedno več uporabnikom zdi, da so te potrebe ob razvoju novih tehnologij prenosa informacij prerasli, pa to še dolgo ne bo res. Precej samostojnih uporabnikov ima še zmeraj velike težave pri uporabi različnih sistemov iskanja informacij (information retrieval). Težav je še posebno veliko pri oblikovanju zahtevnejše iskalne sintakse, zato vloga informacijskega posrednika ostaja še naprej zelo pomembna (3). Nekatere raziskave kažejo, da je pri tistih uporabnikih, ki iščejo informacije sami, z rezultati poizvedbe popolnoma zadovoljnih le 40% uporabnikov. To so tisti uporabniki, ki so dobili točno tiste informacije, ki so jih iskali in niso navedli nobenega razloga za nezadovoljstvo ob poizvedovanju. Glavni razlogi v skupinah nezadovoljnih uporabnikov so neustrezna količina, relevantnost in raven informacij (4). Uporabniki imajo največ težav predvsem pri izboru točnih besed, besednih zvez in fraz, poleg tega različni uporabniki pričakujejo različne zadetke iz iste poizvedbe in istim zadetkom dajejo različno relevantno (5). Variabilnost uporabnikov je tako pomemben dejavnik v procesu iskanja informacij (6).

Trenutno najbolj razširjeni obliki sekundarnega urejanja informacij sta linijsko dostopne bibliografske podatkovne zbirke in navadno iste zbirke dostopne prek kompaktnih diskov. Oba načina imata prednosti in pomanjkljivosti, tako da uspešna uporaba teh zbirk kljub navidez enostavni tehniki iskanja še zmeraj ostaja v dobršni meri odvisna od dokumentalista (7).

To je še posebej očitno pri velikih mednarodnih zbirkah, kjer je za linijsko iskanje treba plačevati dokaj drag priključni čas, zato ima nepoznavanje iskalne sintakse in principov strategije iskanja za posledico visoke stroške poizvedbe. Pri zbirkah, ki so dostopne na kompaktnih diskih, teh stroškov sicer ni, je pa že samo iskanje zelo zamudno, zato slabše poznavanje principov iskalne strategije poizvedbo še podaljša. Ker uporabniki niso večji vseh tehnoloških rešitev programske opreme, ki podpira krmiljenje osebnega računalnika, laserskega čitalnika in tiskalnika, mora biti dokumentalist vsaj v bližini, da odpravi nastale težave, kar zopet ni primerna rešitev.

Ker pa je pričakovati, da bodo uporabniki kljub vsemu vedno bolj samostojno uporabljali avtomatizirane vire informacij, bodo morale knjižnice organizirati tudi sistematično seznanjanje uporabnikov z delovanjem takih virov, kar pomeni, da bodo vedno bolj obremenjene s pedagoško dejavnostjo, ki bo namenjena tako študentom kot tudi raziskovalcem.

uporabi elektronskih virov, linijskih podatkovnih zbirk, kompaktnih diskov in centralnih katalogov. Bibliotekarji in informatiki so si škodili tudi sami, ko so se trudili iz knjižnic narediti instrumente, ki bi jih uporabniki lahko uporabljali brez pomoči (1). Tako se je pri precej uporabnikih pojavilo razmišljanje, da zadostuje zgraditi centralni informacijski sistem, potem pa bodo že sami iskali informacije in knjižnica za jim bo zgolj še servis.

Ker pa še dolgo ne bo tako in ker knjižnice postajajo vse kompleksnejše, bo potrebno vedno večje poznavanje novih medijev, s tem pa bo naraščala tudi potreba po novih informacijskih strokovnjakih.

4. Urejanje in generiranje informacij

Posredovanje informacij, ki se uporabnikom zdi glavna in morda celo edina naloga knjižnice in INDOK centra, je le posledica predhodnega urejanja in generiranja sekundarnih informacij, ki je seveda eno najpomembnejših opravil dokumentalistov, in zahteva visoko strokovno izurjenost in poznavanje tako stroke same kot tudi najpomembnejših zakonitosti delovanja knjižničnih informacijskih sistemov.

Uporabnikom je verjetno jasno, da se zbirke ne polnijo same, manj pa jim je jasno, koliko zahtevnega dela je za to potrebno, kar pripomore k neustreznemu statusu, ki ga marsikdaj imajo knjižnice oz. INDOK centri znotraj lastnih institucij. Ta miselnost še prav posebej zavira razvoj kvalitetnega informacijskega sistema pri nas, ko dokumentalisti zaradi množice najrazličnejših opravil zmanjkuje časa za kvalitetno oceno, sintetiziranje in klasificiranje primarnih strokovnih informacij. Tu je precejšnja ovira tudi majhnost naših knjižnic, znotraj katerih skoraj ni prostora za delovanje avtonomnih, knjižnicam komplementarnih INDOK centrov, ki bi bili z dovolj veliko ekipo strokovnjakov kos potrebam, ki jih zastavlja razvoj informatike. V tujini npr. dokumentacijski centri zbirajo in indeksirajo za svoje področje relevantno literaturo in tako sintetiziran material pošiljajo osrednjim koordinacijskim centrom, ki pripravljajo končni vnos (input) v zbirke (8). Z interaktivnim informacijskim sistemom se močno zmanjša količina uradniškega dela, znižajo pa se tudi stroški, saj sama nabava, katalogiziranje in obdelava knjižničnega gradiva, stanejo pogosto več kot samo gradivo, če seveda upoštevamo tudi ceno delovnega časa.

Zaradi neustrezne kadrovske in prostorske strukture naših knjižnic je zato še toliko bolj pomembna skrajna racionalizacija dela, ki pa zahteva izjemno velike začetne napore, saj je odvisna od koordiniranega razvoja celotnega knjižničnega informacijskega sistema. Koordinirani razvoj je nadvse pomemben, saj zlasti dokumentacijski informacijski sistemi niso institucionalno omejeni in je njihov cilj celovito obvladovanje bistvenih informacij ne

samo z nekega ozkega strokovnega področja, pač pa tudi širše, seveda ne glede na obseg in omejitve fonda v posameznih knjižnicah in informacijskih centrih. Ker se tudi posamezni raziskovalci vse bolj zanašajo na linijske informacijske sisteme, bodo torej vse manj pripravljeni sprejeti omejevanje lokalnih fondov (1).

Urejanje sekundarnih informacij predvsem v obliki gradnje linijskih katalogov in specializiranih bibliografskih podatkovnih zbirk in generiranje teh informacij sta dejavnosti, ki naj bi se prepletali. Pri generiranju sekundarnih informacij mislimo predvsem na bibliografsko opremo dokumentov in na vsebinsko obdelavo le-teh. Tovrstna oprema je navadno odvisna od zahtev uredništva neke publikacije in od pripravljenosti avtorjev prispevkov, da bi te zahteve upoštevali. Ob hitrem pregledu predvsem domačih strokovnih periodičnih ali kongresnih publikacij je razvidno, da publikacije razen nekaterih izjem ne dosegajo priporočenih mednarodnih standardov, kar velja tudi za publikacije s področja knjižničarstva, informatike in dokumentalistike.

Ker namen našega prispevka ni analiza posameznih publikacij, bi omenili le tiste elemente bibliografske opreme, pri katerih smo opazili največ pomanjkljivosti:

□ sprotni naslov (pagina viva)

V nakaterih publikacijah ni sprotnega naslova, ki bi se moral pojavljati na vsaki strani in iz katerega bi morali biti razvidni osnovni bibliografski podatki o publikaciji (naslov, letnik, leto izdaje, številka) in po možnosti tudi avtorji in naslov posameznega prispevka. Sprotni naslov omogoči zanesljivo identifikacijo prispevka, če nam je na voljo le separat.

□ ključne besede

Vse prispevke bi bilo priporočljivo opremiti s ključnimi besedami in sicer angleškimi in slovenskimi. Kadar publikacija pokriva določeno strokovno področje, bi bilo treba angleške ključne besede določiti v skladu z najprimernejšim mednarodnim tezavrom.

□ izvleček (abstract)

Analitično sintetični prikaz vsebine dokumenta na začetku bi bilo treba dosledno imenovati izveleček (abstract) in ne povzetek (summary).

□ podatki o avtorjih prispevkov

Na začetni strani posameznih prispevkov bi morali biti pod črto navedeni podatki o nazivu, funkciji in naslovu avtorjev prispevkov.

Vključitev oz. izboljšava navedenih elementov bi zvišala informativnost samih publikacij in tako posledično tudi njihovo strokovno vrednost. Pri oceni in svetovanju bi lahko sodelovali tudi dokumentalisti in tako aktivno

priпомogli k višji ravni publiciranja na strokovnem področju, ki ga oskrbujejo. Odzivnost naše tovrstne pobude na področju biotehnike je ohrabrujoča in kaže, da so se uredništva pripravljena prilagajati nekaterim standardom, ki urejajo osnovno bibliografsko opremo publikacij (9). Publikacije in prispevki, ki so urejeni v skladu s standardi, so gotovo prikladnejši vir informacij za gradnjo računalniških podatkovnih zbirk, saj vsebujejo najpomembnejše elemente za identifikacijo.

S svetovanjem že na ravni bibliografske in sekundarne opreme dokumentov lahko torej informacijski centri bistveno izboljšajo generiranje sekundarnih elementov v dokumentih in si olajšajo kasnejše urejanje in analizo le-teh.

5. Zaključek

Spekter nalog knjižnic in informacijskih centrov je postal izjemno raznolik, hkrati pa je pričakovati njegovo širjenje, torej bo morala bibliotekarska oz. informacijska stroka tudi pri nas odgovoriti na nove izzive. Ker samo racionalnejša organizacija dela ne bo dovolj, pa bodo morale bolj kot doslej svojo pripravljenost pokazati tudi same inštitucije, znotraj katerih delujejo knjižnice ali informacijski centri.

Informatikom, ki postajajo dejanski katalizatorji med virom informacij, strokovnjaki specialisti in rezultati v stroki, se bo moralo to vlogo bolj priznavati, čeravno je težje izmeriti neposredni dejanski prispevek informatika k znanstvenim dosežkom. Informatiki kljub nekaterim drugačnim razmišljanjem preraščajo pasivno vlogo posrednikov informacij ali celo informacijskega servisa v slabšalnem pomenu, saj so postali aktivni komplementi informacijske politike in tvorci analize in sinteze informacij iz primarnih dokumentov.

Področje dela informacijskih strokovnjakov se torej širi, hkrati pa vedno bolj pridobiva tudi pedagoško razsežnost. Informatiki seznanjajo raziskovalce z vrsto novih tehnologij in zakonitosti načinov oblikovanja, hranjenja in prenosa informacij. Pri tem je še zlasti pomembno delo s študenti, ki so že in bodo kmalu postali še zahtevnejši uporabniki teh informacij. Hkrati morajo informatiki skrbeti za stalno lastno izobraževanje ter še posebej za vzgajanje novega sloja informatikov, ki bo kos razvoju v prihodnje. Informatiki bodo morali biti torej vedno bolj vsestransko razgledani strokovnjaki, ki bodo združevali didaktične veščine, poznavanje stroke, ki jo oskrbujejo, znanje več tujih jezikov, naprednejše poznavanje računalniških tehnologij in poznavanje teorije informacij.

Če naj knjižnice oz. informacijski centri strokovno uspešno opravljajo vedno širši spekter nalog in če naj zaposlijo tudi tem nalogam primerne strokov-

njake, bodo morali uporabniki in predvsem inštitucije, znotraj katerih delujejo ti centri, spoznati, da bodo informacijski rezultati tudi v korelaciji z vlaganji v to stroko.

6. Viri

1. Malinconico, M. S.: The place and role of a library information system in a scientific information system. - *Informatologia Yugoslavica*, 22 (1990) 3/4, s. 91-101
2. Nitecki, D. A.: Managing experts: Creating links between librarians, users, and systems. - *Journal of library administration*, 13 (1990) 1/2, s. 59-79
3. Popovič, M.: Evalvacija sistemov za iskanje informacij. - *Knjižnica*, 35 (1991) 2/3, s. 101-122
4. Ankeny, M. L.: Evaluating end-user services : success or satisfaction?. - *The journal of academic librarianship*, 16 (1991) 6, s. 352-356
5. Myaeng, S. H.: Integration of user profiles: models and experiments in information retrieval, 26 (1990) 6, s. 719-738
6. Rouse, W. B.; Rouse, S. H.: Human information seeking and design of information systems. - *Information processing & management*, 20 (1984) 1/2, s. 129-138
7. Klemenčič, E.; Rožič, A.: Značilnosti dela z bibliografskimi zbirkami dostopnimi online in na kompaktnih diskih., 14. posvetovanje o znanstvenih in strokovnih publikacijah in polpublikacijah, 16.-18. dec. 1991 Maribor., Tretiranje znanstvenih in strokovnih publikacij in polpublikacij v online dostopnih bazah podatkov za znanost in tehnologijo, Maribor, 1991, s. 137-143
8. Haendler, H.: The information system for agriculture in the Federal Republic of Germany. - *IAALD Quarterly Bulletin*, 31 (1986) 3, s. 113-116
9. Bartol, T.: Analiza bibliografske opremljenosti in predlogi za izboljšavo. - *Sodobno kmetijstvo*, 25 (1992) 5, s. 196-198